

אי דלא קא מודו להו בתראי בחבלה כלל
[אם המזימים אינם מאשרים כלל שחבל
האדון בעבד] ושדין העבד לצאת לחירות
— כך הרי אי אפשר לומר, כי:

אם כן דמי כוליה עבד לרב בעי שלומי ליה
[היה לנו לחייב את המזימים בדמי כל העבד
שביקשו להפסיד לאדון].

אלא פשיטא שהברייתא עוסקת בכגון דקא
מודו כוליהו בחבלה [כל העדים שבאו לפנינו
מודים שאכן חבל האדון בעבד], ודין העבד
לצאת לחירות, ולכן אין לחייב את הניזומין
בדמי העבד, שהרי אף עדי האמת מאשרים
שדינו לצאת לחירות —

ומה שמשלמים הם את דמי העין לאדון,
הוא משום שהכת המאשרת את היציאה
לחירות, הופכת את הסדר ואומרת,
שמתחילה סימא את עינו ולבסוף הפיל את
שינו, ואינו חייב אלא בדמי שן —

והכרח הוא בסיפא לפרש, שאותם עדים
המאשרים את החבלה והופכים את הסדר,

העבד לצאת לחירות, אלא שהאדון חייב
לשלם לעבד דמי עין, כי בתחילה הפיל את
שינו ואחר כך סימא את עינו, והדין הוא:

”משלמין דמי עין⁽¹³⁾ לעבד”, שאותו רצו
להפסידו בשיקום, אבל את העבד אינם
משלמים לאדון, כי אמת היה הדבר שדינו
לצאת לחירות, וכאשר מאשרים המזימים.⁽¹⁴⁾

מוסיף אביי ואומר: ממאי? מנין יש לי
ללמוד שהמזימים הזימו ואף הפכו את
הסדר?⁽¹⁵⁾

א-טו מדסיפא של הברייתא עוסקת במיפך והזמה,
הרי מסתבר שאף רישא נמי במיפך והזמה!
דקתני סיפא של הברייתא:

מעידנו את איש פלוני, שהפיל את שן עבדו
תחילה ואחר כך סימא את עינו, שהרי העבד
אומר כן, כי נוח לו בעדות זו המביאה
לשחרורו ולזכותו בדמי עין, ונמצאו זוממין,
משלמין דמי עין לרב.

והרי היכי דמי:

שהובאה בהערה 7 אות ג, שאם המזימים
מכחישים את העדים, אין זו הזמה כלל, אם כן
איך אמרו כאן ב”אזמינהו ואפכינהו” שהם
מחייבים את העדים ב”כאשר זמם”!? וראה מה
שכתב בזה המהר”ן¹¹ לך, הביא דבריו ה”לחם
משנה” על הרמב”ם שם, ובמה שכתב ה”לחם
משנה” עצמו, ועדיין אין מתיישבים הדברים עם
לשון הרמב”ם, וכמו שכתבו האחרונים; וראה
מקורות לדברי האחרונים בישוב שיטת הרמב”ם
ב”ספר המפתח”.

15. ראה מה שנתבאר בשם רש”י, בהערה 12.

ואינו שמח בעדותם, ואין שייך בזה כל כך
”שהרי הרב אומר כן”, ואכן בהמשך דוחה
הגמרא פירוש זה מטעם זה, ואף עתה ידעה
הגמרא שדוחק הוא, אלא מתוך שאת הסיפא
מפרשים אנו ב”מפיך והזמה” אף את הרישא
מפרשים אנו כן, והיינו דאמרינן: ”ממאי,
מדסיפא במיפך והזמה רישא נמי במיפך
והזמה”, נתבאר על פי רש”י.

13. ראה הערה 9 לעיל, שהחיוב הוא על ההפרש
בלבד.

14. הקשו האחרונים על שיטת הרמב”ם

לא באו לפני העדים המוזמים, שאם אכן באו לפניהם והעידו שאין האדון חייב לעבד אלא דמי שן, שוב לא יועיל מה שבאה הכת המוזמת לחייבו בדמי עין, כי מספק לא נחייבנו, ואם כן אין מוטל עליהם חיוב "כאשר זמם" אף אם הזומו, היות ולא נגמר הדין על פיהם, ואין העדים נעשין זוממין עד שייגמר הדין על פיהם. (1)

ואם כן בהכרח, שבסיפא אנו עוסקים, בכגון, שאחר העדות שנזכרה בברייתא באו עדים אחרים דקא אפכינהו ואזמינהו, וכך מתפרשת הסיפא של הברייתא:

באה בתחילה כת עדים, ואמרה: "מעידנו באיש פלוני שהפיל את שן עבדו ואחר כך סימא את עינו", ומחייבים הם את האדון לשחרר את העבד ולשלם לו דמי עינו, "שהרי העבד אומר כן", כלומר: נוח לו בעדותם של שקרנים אלו, שהם מזכים אותו בדמי עין, בעוד שלפי האמת אינו זכאי אלא

בדמי שן; "ונמצאו זוממין" על עדותם, אך מאשרים העדים הזוממים, שאכן דין העבד לצאת לחירות, אלא שהאדון חייב לשלם לעבד דמי שן בלבד, כי בתחילה סימא את עינו ואחר כך הפיל את שינו, והדין הוא:

"משלמין — הזוממין — דמי עין (2) לרב" שבאו להפסידו בזה שלא כדין.

והואיל והסיפא של הברייתא עוסקת "במיפך והזמה", לכן אף את הרישא יש לבאר על דרך זו, ואין מקור לרבא מברייתא זו ש"הכחשה תחילת הזמה".

מוסיפה הגמרא לבאר הן את הרישא והן את הסיפא:

חיבי דמי, מתי היה המעשה לפי עדות הכת המהפכת:

אי דקא מאחרי אחורי הני בתראי [אם הכת

שבית דין לא הספיקו לגמור את הדין עד שבאו אלו והכחישום, ו"אין העדים זוממים משלמים ממון עד שייגמר הדין על פיהם"; ולפי סברא זו ניחא היטב דברי רש"י ותוספות.

אך ראה שם, שהקשה על זה מהמשך הסוגיא [ויובא בהערה 9], שמוכח לכאורה שאפילו באופן שנגמר הדין על פיהם, מכל מקום אם הוכחשו, ורק תפיסה מועילה, אין הם חייבים ב"כאשר זמם".

2. בפשוטו, אין הם משלמים אלא את ההפרש שבין דמי עין לדמי שן, וכשם שאין הם משלמים לאדון את העבד שבאו להפסידו בשקר, כיון שאמת היה הדבר ונגמר הדין, וכמבואר בהמשך הגמרא, ואם כן הוא הדין

1. נתבאר על פי רש"י ותוספות; ולכאורה, למה הוצרכו לדין "אין העדים נעשים זוממין עד שייגמר הדין על פיהם"! ? שאין אנו צריכים לזה, אלא כשהעידו עדות שיש בה לחייב את הנידון, שמכל מקום אין הם חייבים אם לא נגמר הדין, אבל בנידון דידן, הרי עדים אלו אין שייך כלל שיחייבו בעדותם, היות וכבר באו שנים והכחישו אותם, ופשיטא שאין לחייבם! ?

ודבריהם מתבארים, על פי סברא שכתב ב"קצות החושן" [לח ג, ויובאו דבריו באריכות בהערה 9], שאף בעדים מוכחשים היה מקום לחייבם ב"כאשר זמם", ומשום שהועילה עדותם לענין תפיסה שמועילה ב"תרי ותרי", [כמבואר בטוש"ע סימן מן]; ועיקר הטעם שאין מחייבים אותם ב"כאשר זמם" כשהוכחשו, הוא משום

אלא בהכרח דקא מקדמי אקדומי הני בתראי [מקדימים העדים המהפכים את המעשה] לפני בוא העדים המוזמים לבית דין, כך, שבשעת עדות השקר כבר נתחייב האדון אף לפי האמת לשחרר את עבדו, ולכן פטורים הם.

מוסיפה הגמרא לבאר:

ואי דלא עמד האדון בדין לחייבו לשחרר את העבד קודם עדותם של העדים המוזמים, כך אי אפשר לומר, כי:

אכתי תיקשי: דמי כוליה עבד לרב בעי שלומי ליה, [ישלמו העדים המוזמים את דמי כל העבד, ואף שכבר נעשה מעשה כעין מה שהם מעידים], ומשום דאכתי גברא [האדון] לא מיחייב [לא חל עליו חיוב לשחררו]⁽⁴⁾

האחרונה המעידה על המעשה שנעשה בהיפוך, אומרת שהוא נעשה לאחר עדותם של העדים הראשונים בפני בית דין⁽³⁾, כך הרי אי אפשר לומר, כי:

אכתי תיקשי: דמי עבד לרב בעי שלומי [ישלמו הזוממין דמי עבד לרב], ומשום שאם כי בשעה שהם באים לשלם על הפסד העבד, בלאו הכי היה האדון צריך לשחרר את עבדו בגין עדות האחרונים, בכל זאת יש להם לשלם לאדון דמי עבד שלם, ומשום:

דכי מחייבי ליה לגברא, אכתי גברא לאו בר חיובא הוא [בשעה שהעידו הם לחייב את האדון לשחרר את עבדו, עדיין לא נתחייב לשחרר את עבדו], שהרי עדיין לא נעשה מעשה כלל.

שאינ הם משלמים את דמי העין, היות ודמי שן בלאו הכי חייב האדון לשלם.

3. א. נתבאר על פי "גליון הש"ס לרבי עקיבא איגרי"; אלא שרש"י פירש לא כן, שכתב: "אי דמאחרי אחורי הני בתראי: כגון דאמרי קמאי יום ראשון הוה מעשה ואתו בתראי ואמרי יום שני הוה מעשה ואיפכא הוה; אכתי כוליה עבד בעי לשלומי לרב: דכי מחייבי ליה מיום ראשון להוציא עבדו לחירות אכתי לא הוי בר חיובא דהא ביום שני הוה מעשה וכו'", הרי שהאיחור אינו מן העדות עצמה, אלא מסיפור המעשה לפי עדות המוזמים.

אלא שרעק"א תמה על דיבור זה של רש"י [ראה אות ב], ופירש כפי שנתבאר בפנים; וראה ב"ספר שינויי נוסחאות", שהביאו גירסא ברש"י: "אם זמן חבלה שהן מעידין מאוחר יותר מיום העדאת ראשונים, שבאה כת ראשונה קודם שנעשה מעשה והעידה", וזה הוא

כפירושו של רעק"א.

ב. קושייתו של רעק"א מתחלקת לשנים:

האחד: מן הסברא, שהרי אם בשעת עדותם כבר נעשה מעשה, למה יתחייבו?! השני: דברי רש"י סותרים את עצמם לדבריו בד"ה דמקדמי אקדומי, שכתב לפי תירוץ הגמרא: "קודם שבאת כת ראשונה להעיד נעשה מעשה", הרי שאין צריך — כדי לפטור את העדים — להקדים את המעשה לזמן שסיפרו העדים המוזמים, אלא לעדות עצמה. [וביותר, שבד"ה אכתי כוליה עבד בעי לשלומי לרב, כתב רש"י: "דכי מחייבי ליה מיום ראשון להוציא עבדו לחירות, אכתי לא הוי בר חיובא, דהא ביום שני הוה מעשה, ואכתי כוליה עבד בעי לשלומי לרב, דכי אתו לאסהודי לחיוביה לרב אכתי לאו בר חיובא הוא", הרי שפתח באחת וסיים בשניה].

4. א. ראה לשון רש"י לעיל עג ב ד"ה אמר ליה

עד שלא יעמידוהו בדין, ואלו שבאו להעיד לבית הדין בשקר שיחייבוהו להוציא, כאילו הפסידוהו עבד שלם.

אלא בהכרח דלפי עדות המהפכים כבר עמד האדון בדין על שחרור העבד, ולכן פטורים הם על דמי העבד כולו.⁽⁵⁾

אמר תמה ליה רב אחא בריה דרב איקא לרב אשי:

דוקיא דרבא מתיבא [דיוקו של רבא מבריייתא זו ש"הכחשה תחילת הזמה", מנין היא מן הרישא או מן הסיפא?]

אילימא מרישא דבריייתא, וכפי שביארה הגמרא לעיל, שמתחילה באו עדים וחייבו את האדון בדמי עין, ושוב באו עדים וחייבוהו רק בדמי שן והוזמו, ומבואר בבריייתא שהעדים משלמים דמי עין לעבד,

וכן כתבו התוספות כאן בד"ה דאכתי וצינו לדבריהם לייל לג ב, שכתבו שם, גבי שור תם שהוא מוחלט מיד בנוק, שמכל מקום אם יעידו עדים לחייבו קודם שעמד בדין על כך, ויוזמו, יהיו חייבים לשלם דמי שור למזיק, ומשום ש"כל זמן שלא נתגלה הדבר שלא העידו עליו חשיב לאו בר תשלומין, אף על גב דקם ברשותו הניק בשעת הנוק"; ודימו דין זה לסוגיינתו שאם לא עמד בדין הם חייבים דמי עבד, "אלמא לא חשבינן גברא בר תשלומין, כל זמן שלא נודע, אף על פי שהעבד זוכה בשחרורו לאלתר, כדררשינן תחת עינו ולא תחת עינו ושינו", פירוש: הרי אנו רואים שאם הפיל את שינו וסימא את עינו הרי הוא חייב לשלם לו את דמי עינו, ומבארת הגמרא בעמוד ב את הטעם שהוא משום דדרשינן "תחת עינו ולא תחת עינו ושינו", ומזה מוכח שזוכה הוא בשחרור לאלתר; אלא שמכל מקום יש לחייבם ב"כאשר זמם".

ופירשו רבותינו את דבריהם, שהחויב על ידי בית הדין נעשה למפרע, ובשעת עדותם עדיין לא נשתחרר העבד למפרע, ולכן חייבים הם בדמי עבד.

5. בפשוטו, לפי רש"י שפירש את הטעם משום "דאי מודה מיפטר", אם כן אין צריך פסק דין, אלא די בהעדאת עדים.

אביי, שכתב: כגון שכת שניה אפכינהו וכו' והן משלמין לו דמי עין שרצו להפסידו וכו', ואי קשיא הואיל וראשונים הם מאי הוה מפסדי ליה, הא לחירות הוי מפקי ליה, ואכתי דמי עבד לרב בעי לשלומי?! לקמיה פריך ליה, ומוקמינן ליה כשעמד בדין", ונראה מלשונו שבכלל קושיית הגמרא – מלבד מה שישלמו לאדון את דמי העבד שרצו להפסידו – **שלא ישלמו לעבד דמי עין שרצו להפסידו.**

ב. ברש"י פירש את הטעם שאינו חשוב בר חיובא, שהוא משום דדילמא מודה ומיפטר, שהרי חירות דשן ועין קנס הוא, ו"מודה בקנס פטור"; וכתבו האחרונים בגדר הדבר [ראה "ספר המפתח"], שכל זכות או קנין, שהנתבע יכול לסלקו ולבטלו הרי זה כמי שאינו.

וב"תוספות רבינו פרץ" הקשה על רש"י, שהרי המודה בקנס דשן ועין אינו נפטר מלהוציא את עבדו לחירות, שאין הודאה בקנס פוטרת אלא באופן שבהודאתו מחייב הוא את עצמו בדבר שהוא מתחייב על פי הודאתו, וכגון שאומר: "גנבתי וטבחתני" שמחייב את עצמו בכפל ופוטרו עצמו מן הקנס, אבל הודאה על הוצאת שן ועין, אינה פוטרת מפני שהוא "פוטרו עצמו מכלום", ראה לקמן עה א.

וכתב: "לכן נראה דהיינו טעמא, דכל כמה דלא עמד בדין לא חשבינן ליה לגברא בר חיובא, אף על גב דלא הוי מיפטר בהודאתו";

האמצעיים אינם מוכחשים, שהרי עדותם מתקבלת], ואין זו הכחשה שתבטל מהם דין "כאשר זמם"?! (6)

אמר ליה רב אשי לרב אחא בריה דרב איקא, לא כאשר חשבנו בתחילה שהוכחת רבא היתה מן הרישא עצמה ש"הכחשה תחילת הזמה", אלא שרבא סבר:

מדרישא בהכרח עלינו לפרשה בשלש כיתות, היינו כת ראשונה המכחשת את העדים הניזומים הבאים אחריהם, וכת הניזומים, וכת המזימים, וכאשר נתבאר ההכרח לפרש כן לעיל בגמרא —

אם כן סיפא נמי בשלש כיתות, אלא בסדר אחר, וכפי שיתבאר; ואם כן דייק רבא

הרי שחייבים הם ב"כאשר זמם" אף על פי שכבר הוכחשו?

והרי ברישא, מי קא מיתכחשי מצינאי [וכי יש כאן הכחשה לאמצעיים הניזומים]?!?

והרי כיון דאי לא מתזמי [אילו לא היו מוזמים] האמצעיים, הרי פהרתא כוותייהו קא קיימא, דינא כוותייהו פסקינן, דהרי יש בכלל מאתים מנה [עדותם היתה מתקבלת כמו שאמרוה, שהוא חייב בדמי שן בלבד, שהרי בכלל דמי עין יש דמי שן] —

הלכך: קמאי הוא דקמתכחשי, מצינאי לא מיתכחשי מירי, [נמצא, שעדותם של הראשונים היא שהוכחשה שאין פוסקים על האדון דמי עין כפי שאמרו, ואילו

שהרי אנו דנים לחייבם על ההפרש שזממו להפסידו, ומה לי אם משלם הוא אותם משום שנכללים הם בדמי העין או לא!?

וביותר, ראה בדברי בעל המאור שכתב בביאור הסלקא דעתין בגמרא: "ומעיקרא הוה סבר למימר: יש שן בכלל עין לא אמרינן, וקא משמע לן השתא, כיון דסוף סוף תשלומין הוא דמחייב, אמרינן יש בכלל מאתים מנה, ועוד דכל עדות המתחלקת בשתי כתי עדים תופסין את המועט שבהן", הרי מבואר שעיקר הקושיא תלויה במה שיש בכלל מאתים מנה.

והרמב"ן השיג עליו: "עוד כתב: ומעיקרא הוה סבר למימר יש בכלל עין לא אמרינן וכו', גם זה אינו, דהא מכל מקום היא הכחשה לקמייהו ודינא כוותייהו מיפסיק, ופסיד עבדא דמי עין, דאי לא תימא הכי, אם כן לא פסקו הדין על פיהם של אלו, והאיך משלמין, והלא אין העדים נהרגין ולא משלמין ממון עד שיגמר הדין"; וראה עוד בספר "הפלאה" עג ב ד"ה בגמ'.

6. פשטות כוונת הגמרא בקושייתה היא, שעד כאן אין להסתפק אם הכחשה תחילת הזמה היא, אלא באופן שההכחשה ביטלה את הזממה שבעדות קודם שהוזמו על ידי עדים מזימים, וכגון שהעידו עדים על פלוני שהוא חייב מיתה, והוכחשו, ונמצא שבית הדין שוב אינו מחייב את הנידון במיתה שהרי מספק אין הורגים אותו; אבל בנידון דידן הרי הזממה היא מה שמפסידים הם לעבד את דמי עינו, על ידי שמכחישים הם את הראשונים המחייבים, ומביאים לכך שבית הדין מספק לא יחייב את העבד בדמים המגיעים לו, ובזה אפילו אם תמצי לומר: "הכחשה אינה תחילת הזמה", למה לא יתחייבו על שבאו להפסיד את העבד, ועדיין מפסידים הם אותו.

אלא שלשון הגמרא: "דינא כוותייהו פסקינן דיש בכלל מאתים מנה", ופירש רש"י: "דינא כוותייהו פסקינן ויהיב דמי שן דישנו בכלל עדות הראשונים", צריך תלמוד למה לי זה,

מסיפא ש"הכחשה תחילת הזמה"; שהרי הסיפא בשלש כתות מתפרשת כך:

א. כגון דאתו בי תרי [באו שנים] ואמרי: הפיל את שינו ואחר כך סימא את עינו, ופסקינא לדינא אפומייהו [גמרו בית הדין את הדין כאשר אמרו] לשחרר את העבד ולשלם דמי עין לעבד.⁽⁷⁾

ב. ואתו בי תרי אחריני, ואמרי [באו שנים אחרים ואמרו]: לא כך היה, אלא סימא את עינו ואחר כך הפיל את שינו, דקא מכחשי להו להני קמאי [מכחשים הם את הראשונים], ומתבטלת עדות הראשונים בהכחשה זו, כי מספק אין מחייבים את האדון בדמי העין.

ג. ושוב באה כת שלישית להזים את הכת הראשונה, ונמצאו זוממין קמאי [ונמצאו הראשונים זוממים]; והדין הוא:

משלמין הראשונים דמי עין לרב, שהרי באו להפסידו שלא כדין.⁽⁸⁾

ולפי מה שנתבארה הסיפא של הברייתא, מוכח ממנה ש"הכחשה תחילת הזמה", שהרי:

ואי סלקא דעתך "הכחשה לאו תחילת הזמה היא", אמאי משלמי הראשונים, הא איתכחשי להו מעיקרא [הרי הוכחשו תחילה] קודם הזמתם על ידי הכת השלישית, על ידי עדים האמצעיים, ונתבטלה עדותם.

אלא שמע מינה מן הסיפא: "הכחשה תחילת הזמה היא".⁽⁹⁾

מוסיפה הגמרא לבאר, כי כשם שראיית רבא אינה מן הרישא ולא כסברת הגמרא

את שינו וסימא את עינו, והוזמו, צריכים הם לשלם לאדון את דמי עינו שרצו להפסידו [מלבד את דמי העבד שרצו להפסידו].

ותמה עליו הראב"ד: שהרי פסק הרמב"ם [חובל ומזיק ד יא]: "המפיל שן עבדו ואחר כך סימא עינו, יוצא בשינו ואינו נותן לו דמי עינו, ואם תפש אין מוציאין מידו", [וטעמו, משום שהרמב"ם פוסק שהיוצא בשן ועין צריך גט שחרור, ולדעת הסובר שהוא צריך גט שחרור, איכא בעיא דלא איפשיטא בגיטין מב ב אם חייב האדון בחבלת העין שנעשתה קודם שבא שטר שחרור ליד העבד, ולכן אינו חייב, אך תפיסה מועילה], והיות "שהאדון אינו משלם אלא אם תפש העבד, ואם כן העדים שהוזמו למה משלמין"? [ביאור דבריו, שאם כי בברייתא שבסוגייתנו מבואר כדברי הרמב"ם, היינו משום שיש לפרש את הברייתא, כדעת

7. הוסיפה הגמרא: "ופסקינא לדינא אפומייהו", כי היות ועדים אלו הם הזוממים, ומיד כשבאה כת אחרת המכחישה אותם, ופוטרת את האדון מדמי העין, הרי שוב אי אפשר לגמור את הדין על פי הראשונים, והרי קיימא לן "אין העדים נעשים זוממין עד שייגמר הדין על פיהם"; תוספות, וכן משמע ברש"י.

8. ומה שאין משלמין דמי כוליה עבד, הוא כמו שביארה הגמרא לעיל, שהעדים המהפכים אומרים שכבר עמד בדין קודם בוא העדים על השחרור.

9. הרחבה בדין הזמה בדבר שאינו יכול להוציא אלא על ידי תפיסה:

א. הרמב"ם [עדות כא ד] פסק כמבואר בסוגייתנו, שעדים המעידים על האדון שהפיל

בספק נאמנותם של העדים, שבספיקא דדינא, שייך שיפסקו בית הדין שהעבד זכאי לתפוס, וזה חשוב "נגמר הדין", כיון שאף לפי דברי העד זה הוא פסק הדין; אבל כשהספק הוא בנאמנותם של העדים, אין אומרים שפסק בית הדין שהוא יכול לתפוס, חשוב "נגמר הדין על פיהם" היות ולפי דבריהם יש לבית הדין לפסוק על חיוב גמור; ולכן סובר ה"קצות החושן", שבספיקא דתרי ותרי, אם לא שכבר נגמר תחילה הדין על פיהם, אי אפשר לגמור את הדין לאחר שנולד ספק לבית הדין, ואילו לגבי ספיקא דדינא – היינו באופן של ה"כסף משנה" – אף שכבר נולד הספק לבית הדין קודם פסק הדין, מיקרי: "נגמר הדין על פיהם", והייב"ב ב"כאשר זמם"; [וראה "ברכת אברהם"; אלא שצריך ביאור, מה מועיל שכבר פסקו, והרי כשבאו עדים והכחישו, ביטלו בית הדין את פסקם!].

ד. ב"שב שמעתתא" [שמעתתא ז פרק ג] הוה את נידון ה"כסף משנה" בעדות המועילה לענין תפיסה אם חייבים עליה ב"כאשר זמם", לדין "שבועת העדות" [שמעתתא ז עד שנסבע בשקר שאינו יודע "עדות ממון" לחברו], העדות שאינה מועילה אלא לענין תפיסה; וגבי שבועת העדות מוכח שאינו חייב בשבועת העדות כשלא הועילה עדותו אלא לענין תפיסה, שהרי המשביע עדים שיבואו ויעידוהו שפלוני הדליק את גדישו בשבת, אינו חייב בשבועת העדות, וכאשר מבואר במשנה בשבועות לג ב, הרי שאם כי תפיסה מועילה במקום שנפטר ב"קם ליה בדרכה מיניה", מכל מקום אינו חייב בקרבן "שבועת העדות", ומה בין "שבועת העדות" להזמה!?

וב"אבני מלואים" [צו כג] הביא קושיא זו שהקשה ב"שב שמעתתא", וכתב: וכעת נראה ליישב, לפי מה שכתב ב"מגדול עוז" [פרק כא מעדות על הרמב"ם שם] "משום דתלה רחמנא דינם במחשבתם, כדכתיב "כאשר זמם", והרי

הסובר שהיוצא בשן ועין אינו צריך גט שחרור, וכאשר מבואר בגיטין מב על ברייתא שהביאה הגמרא שם, שהאדון משלם דמי עין לעבד].

ב. ותירץ ה"כסף משנה", שמכל מקום צריכים הם לשלם לאדון דמי עין, היות ובקל יכול העבד לתפוס, [וכדבריו מבואר במאירי בסוגייתנו, דף עג סוף עמוד ב].

ג. ודברי ה"כסף משנה" צ"ע – על פי קצות החושן סימן לח סק"ג – מסוגייתנו, שהרי בהכחשה של תרי ותרי פסקו הטור והשולחן ערוך בסימן מו שמועילה תפיסה, ואילו בכל סוגייתנו מבואר, שאם לא שהכחשה תחילת הזמה, לא היו מתחייבים ב"כאשר זמם" כשהוכחשו, ולפי דברי ה"כסף משנה" היה להם להתחייב ב"כאשר זמם" גם למאן דאמר "הכחשה לאו תחילת הזמה".

ומיהו – ביאר ה"קצות החושן" – אם היתה ההכחשה קודמת לעדות, וכגון שהעידו תחילה עדים שהוציא עין ואחר כך שן, ושוב באו עדים שהוציא שן תחילה ואחר כך עין, בזה באמת לא יתחייבו לשלם "כאשר זמם" אף לפי ה"כסף משנה", ואף שהועילה עדותם לתפיסת דמי עין, כי היות ואין העדים נעשים זוממין עד שייגמר הדין על פיהם, וכשבאו עדים לחייבו בדמי עין הרי כבר היתה הכחשה לפני בית הדין ולא גמרו את הדין על פי העדים האחרונים, אם כן אין הם חייבים ב"כאשר זמם" אם כי הועילה עדותם לענין תפיסה, [ראה היטב הערה 1]; אבל בגמרא כאן, הרי העידו עדים תחילה שהוציא שן ואחר כך עין וגמרו בית הדין את העדות על פיהם, ורק אחר כך באו עדים המכחישים ופוטרים את האדון מדמי עין, בזה תיקשי: הרי מועילה עדותם לענין תפיסה, ויתחייבו ב"כאשר זמם" אפילו אם "הכחשה לאו תחילת הזמה".

ומבואר מדברי ה"קצות החושן" שחלוק חיוב לענין תפיסה בספיקא דדינא [כגון בדמי עין שהוא בעיא דלא איפשיטא] לבין חיוב תפיסה

בתחילה, וכאשר נתבאר, אם כן אף פירכתו של אבבי על ראייתו של רבא, אינה כאשר ביארה הגמרא לעיל,⁽¹⁰⁾ אלא:

ואבבי אמר לך לדחות ראייה זו:

בשלמא רישא דברייתא, אכן לא סגי דלא שלש כיתות [אי אפשר לפרשה ללא שלש כתות], כי בהכרח קודם שבאה הכת הניזומת ואמרה: "עין ואחר כך שן", היתה כת אחרת שהחמירה עליו ואמרה: "שן ואחר כך עין", ומשום:

שהרי קתני ברישא "שהרי הרב אומר כן", ואי אפשר שישמח הרב בעדות הבאה להוציא את עבדו מידו ולחייבו בתשלומי שן, אלא אם כן קדמה לה עדות אחרת שהחמירה עליו יותר מעדות זו, דהיינו שאמרה: "שן ואחר כך עין", כי אז אכן שמח הוא בעדות השניה.⁽¹¹⁾

אלא סיפא למה לי לפרשה בשלש כיתות, והרי יש לפרשה בשתי כתות בלבד, וכגון דאפכינהו ואזמינהו, וכאשר ביארה הגמרא לעיל –

ואם משום ששנינו בכרייתא: "שהרי העבד אומר כן", הרי עבד כל דהו מימר אמר [והרי העבד אומר: רצוני בעדות כל שהיא],⁽¹²⁾ דהרי ניהא ליה דניפוק לחירות [שהרי רצוני לצאת לחירות], כלומר: יאמרו מה שיאמרו, ובלבד שיוציאוני לחירות.

מתקוף לה רבי זירא הקשה רבי זירא קושיא על עיקר הברייתא ששנינו בה, שהמפיל את שן עבדו ואחר כך מסמא את עינו, או שמשמא את עינו ואחר כך מפיל את שינו, הרי העבד יוצא לחירות, ומשלם האדון לעבדו את האבר השני:

הרי קיימא לך שאין אדם מתחייב בקנס, אלא אם כן העמידוהו בדין וחייבוהו בית דין,

מקום דוחק הוא לפרש כן [וכפי שנתבאר בהערה שם], ולא אמרה כן הגמרא אלא ליישב את שיטת אבבי לפי מה שחשבה הגמרא שיש מן הרישא ראייה ש"הכחשה תחילת הזמה", אבל לפי סברת הגמרא עכשיו, שאין מן הרישא קושיא לאבבי, אין צריכה הגמרא להכנס לדוחק זה.

12. כתבו התוספות, ש"הרבה יש לתמוה" למה אומרת הגמרא שטוב לו לעבד בעדות כל שהיא, דמשמע: אף על פי שאין היא טובה כל כך עבורו, מכל מקום רצונו שיעידו ובלבד שיצא לחירות, והרי עדות זו שהם מעידים, אין טובה הימנה עבור העבד שמוציאים אותו לחירות ומחייבים את האדון בדמי עין.

וב"תוספות רבינו פרץ" כתב: "ויש לומר,

זממו עליו, ואם יתפוס לא מפקינן מיניה", ואם כן עדים זוממין שאני.

וב"חידושי רבי שמואל" כתובות סימן יז חיוק את הקושיא מממון שהוא פטור עליו ב"קם ליה בדרכה מיניה", שהרי אין זה רק זכות תפיסה, אלא חיוב גמור לצאת ידי שמים [וכדאמרינן לעיל ע ב: "אתנן אסרה תורה ואפילו בא על אמו"], ואם כן תיקשי יותר, למה לא מתחייב העד ב"שבועת העדות" על זה; וראה שם מה שכתב בזה.

10. נתבאר על פי התוספות לעיל עג ב ד"ה אמר, ראה שם דבריהם.

11. ואף שלעיל אמרה הגמרא לפרש את הרישא "דאפכינהו ואזמינהו", והיינו שתי כתות, מכל

והרי יציאת עבד בשן ועין קנס הוא, ואם כן אימא, היה לנו לומר:

ב-טו סימא את עינו בלבד ניפוק בעינו יצא העבד בעינו, ואם הפיל את שינו לבד, כי אז ניפוק בשינו —

ואם סימא את עינו וגם הפיל את שינו, ניפוק בעינו ושינו גם יחד, ולא ישלם לו האדון את דמי האבר השני שחבל בו!?

אמר תירץ אביי: עליך [כנגד שאלתך] אמר קרא:

"וכי יכה איש את עין עבדו או את עין אמתו ושחתה, לחפשי ישלחנו תחת עינו", ולא הוצרך הכתוב לחזור ולומר: "תחת עינו", אלא ללמדנו: תחת עינו ישלחנו, ולא תחת עינו ושינו, אלא ישלמנה.

ולכך אמר הכתוב: "ואם שן עבדו או שן אמתו יפיל לחפשי ישלחנו תחת שינו", כדי ללמדנו: תחת שינו ישלחנו, ולא תחת שינו ועינו אלא ישלמנה.⁽¹⁾

אמר רב אידי בר אבין: אף אנן במשנתנו נמי תנינא ש"הכחשה תחילת הזמה היא", שהרי שנינו:

גנב על פי שנים, וטבח ומכר על פיהם, ונמצאו זוממין, משלמין לו את הכל.

ומאי לאו שמשנתנו עוסקת בכגון שהעידו ביום כל שהוא על הגניבה שהיתה ביום ראשון, וחזרו והעידו על הטביחה שהיתה ביום שני —

והוזמו ביום שלישי על הגניבה כי ביום

דהכי קאמר: עבד מכל דהו ניחא ליה כיון שהוא יוצא לחירות, כל שכן השתא דניחא ליה טפי דמחייבין ליה דמי עינו".

1. א. ביארו כמה אחרונים את קושיית הגמרא: היות ועדיין לא עמד בדין [וכמבואר בתוספות רבינו פרץ, שהקושיא היא על חבלת השן קודם שעמד בדין על העין], ויציאת עבד בשן ועין הלוא "קנס הוא", ואין מתחייבים בקנס קודם העמדה בדין, אם כן יש לנו לומר שלא ישלם על השן, שהרי זה כאדון שחבל בעבדו שהוא פטור מלשלם.

ב. ביאור הלימוד מן הפסוק, כתבו אחרונים [ויש חולקים]: שהעמדה בדין של האדון לאחר החבלה מוציאה את העבד לחירות למפרע משעת חבלה, ולכן חייב האדון בדמי האבר השני שחבל; ולזה נתכוונו התוספות לעיל לג ב [דיבור הנמשך מעמוד ראשון, והובא בעמוד א

כאן בהערה 4 אות ב], שהפסוק מגלה שהעבד יוצא לאלתר בסמיית העין והפלת השן, ומכל מקום עד שלא העמידוהו בדין חשוב הוא כמי שאינו בר תשלומין לענין הזמה. [ומיהו ראה לשון הרשב"א בעמוד זה בסוגיית "מודה בקנס", שכתב לפרש את הטעם שהוא חייב על האבר השני, אף שעדיין לא עמד בדין, ולא נתחייב להוציאו, ואפילו תפיסה לא מועיל, וכפי שהוכיח שם: "כל שבאו עדים לבסוף, נמצא בן חורין למפרע, אלא שגזרת הכתוב היא, שלא להוציאו לחירות אלא על ידי עדים", ואין במשמעות לשונו כפירוש רבותינו; גם יש לדקדק מקושיית הרשב"א, שהקשה מדנפשיה, למה משלם לו את דמי עינו, ולא הזכיר כלל את קושיית הגמרא כאן, שהוא אינו מפרש את קושיית הגמרא, כפי שנתבארה בפנים].

ב. עוד מתבאר בדברי התוספות שם, שעד כאן לא דרשו כן, אלא לדעת הסוכר: עבד